

Teoria ekonomii

Ekonomia to nauka społeczna o gospodarowaniu w warunkach ograniczonych zasobów, dziedzina wiedzy zajmująca się m.in. analizą procesów gospodarczych. Podobnie jak w przypadku innych nauk ewolucyjnych, ekonomiści zbierają dane, formułują hipotezy, a następnie, weryfikując je, ustalają, jak funkcjonuje gospodarka. Z uwagi na niemożność przeprowadzenia eksperymentu kontrolowanego (polegającego na tym, że wszystkie elementy oprócz badanego pozostają stałe), prowadząc badania, ekonomiści zakładają stałość pozostałych czynników. Klauzula ta nazywana jest *ceteris paribus*. Badania naukowe w ekonomii mogą mieć charakter **pozytywny**, w którym pokazuje się obraz rzeczywistego funkcjonowania rynku (odpowiadają na pytanie: jak jest?), lub charakter **normatywny**, zawierający względnie subiektywne oceny, którego celem jest poprawa działań, a wynikiem może być projekt naprawy (odpowiadają na pytanie: jak być powinno?).

Genezy pojęcia „ekonomia” należy szukać w starożytnej Grecji (V/IV w. p.n.e.), gdzie słowa *oikos* (dom) oraz *nomos* (prawo) w połączeniu (*oikonomikos*) interpretowane były jako wiedza o prawach rządzących gospodarstwem domowym. Jednocześnie aż do XVII/XVIII w., kiedy to burzliwy rozwój gospodarki towarowo-pieniężnej w kapitalizmie stworzył podstawy i potrzebę teoretycznej analizy prawidłowości procesu gospodarowania, refleksje nad nim czynione były jako uwagi na marginesie innych rozważań. Upowszechniło się wtedy pojęcie ekonomii politycznej, w znaczeniu – społecznej, oraz powstał pierwszy zwarty system teoretyczny, zwany ekonomią klasyczną. Jego głównymi przedstawicielami byli Adam Smith oraz David Ricardo, którzy swoje rozważania opublikowali w dwóch wielkich traktatach: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (A. Smith, 1776) oraz *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania* (D. Ricardo, 1817). Ich teorie stanowią podstawę liberalizmu ekonomicznego i w ujęciu ogólnym sprowadza się do stwierdzenia, że wolnokonkurencyjna gospodarka samoczynnie, bez zewnętrznej ingerencji (w tym zwłaszcza administracji państwowej), dąży do równowagi. To zjawisko określa się mianem „niewidzialnej ręki rynku”, a polega ono na optymalnej alokacji zasobów do poszczególnych dziedzin wytwarzania i na samoregulacji rynku. Szkoła klasyczna dominowała w ekonomii aż do przełomu XIX/XX w., kiedy to pojawienie się w systemie społeczno-gospodarczym nowych zjawisk (monopolizacja gospodarki, pogłębiające się kryzysy) sprawiło, że ich interpretacja wymagała nowych narzędzi badawczych. Wprowadzono więc pojęcie użyteczności, czyli zdolności dobra do zaspokajania potrzeb. Modele ekonomiczne opierano

na założeniach maksymalizacji zysku lub maksymalizacji użyteczności. Poskutkowało to rozwojem tzw. ekonomii dobrobytu, która stawia tezę, że wolność gospodarcza nie zapewnia maksimum dobrobytu społecznego, i dopuszcza możliwość interwencji państwa w celu optymalizacji działalności gospodarczej. Twórcą tego kierunku jest Arthur C. Pigou, lecz za kluczową opozycję względem kanonów klasycznych uznaje się teorię Johna Maynarda Keynesa, który swoje rozważania opublikował w 1936 r. w pracy pt. *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*. Odmienność podejścia Keynesa przejawiała się w sprowadzeniu klasycznego systemu teoretycznego do marginalnego przypadku równowagi przy pełnym wykorzystaniu czynników wytwórczych. Jednocześnie stworzył on bardziej ogólną teorię obejmującą stany równowagi makroekonomicznej przy różnym stopniu wykorzystania potencjału produkcyjnego gospodarki. Keynesizm stanowił teoretyczne uzasadnienie interwencjonizmu państwowego i polityki gospodarczej aż do lat 70. XX w., kiedy to równoczesne nasilenie zjawisk inflacyjnych i osłabienie tempa wzrostu gospodarczego podważyły jego podstawy teoretyczne i praktyczne. W naturalny sposób doprowadziło to do rozwoju koncepcji neoliberalnych i neokonserwatywnych, w tym w szczególności: monetaryzmu (M. Friedman), nowej ekonomii klasycznej (R.E. Lucas), nowej szkoły austriackiej (F. Hayek), ekonomicznej teorii polityki (K. Arrow, J.M. Buchanan), ekonomii strony podażowej (A. Laffer) oraz ekonomii instytucjonalnej (T. Veblen, W. C. Mitchell).

Podstawowy problem ekonomiczny można sprowadzić do sprzeczności między nieograniczonymi potrzebami ludzkimi w zakresie dóbr a ograniczonością (rzadkością) niezbędnych do ich wytwarzania zasobów (ludzkich – praca, naturalnych – ziemia, i materialno-pięniężnych – kapitał). Poprzez odpowiedź na pytania: co, jak i dla kogo produkować, ekonomia wyjaśnia proces alokacji rzadkich zasobów między różne konkurencyjne ich zastosowania. Ograniczoność zasobów implikuje zarazem konieczność racjonalnego gospodarowania nimi. Gospodarowanie takie sprowadza się do postępowania zgodnie z zasadą maksymalizacji wyniku (osiągnięcie maksymalnego wyniku gospodarowania przy danym nakładzie) bądź minimalizacji nakładu (osiągnięcie danego wyniku gospodarowania przy minimalnym nakładzie), a w szerszym ujęciu do przeprowadzania rachunku ekonomicznego, czyli porównania uzyskiwanych z danej działalności gospodarczej efektów z ponoszonymi w związku z tą działalnością nakładami w celu wybrania możliwie najlepszych (najbardziej efektywnych ekonomicznie) wariantów decyzji.

W ramach teorii ekonomii można wyodrębnić dwa główne działy: mikro- i makroekonomię. **Mikroekonomia** zajmuje się szczegółowym badaniem indywidualnych decyzji gospodarstw domowych (konsumentów) i przedsiębiorstw (producentów) bądź też pojedynczych rynków. W jej zakres w szczególności wchodzi zagadnienia związane z modelem równowagi rynkowej, która występuje w punkcie przecięcia krzywych popytu (przypadające na jednostkę czasu wielkości zapotrzebowania na dobro odpowiadające różnym cenom tego dobra) i podaży (ilość dobra oferowana w jednostce czasu na rynku przy różnych wysokościach ceny), prawem popytu (spadek/wzrost ceny danego dobra powoduje – *ceteris paribus* – wzrost/spadek zapotrzebowania na to dobro) oraz prawem podaży (kiedy inne warunki gospodarowania są stałe, oferowana na rynku ilość dobra zwykle zmienia się w tym samym kierunku co cena). Jednocześnie rynek jest tu definiowany jako proces prowadzący do tego, że decyzje gospodarstw domowych dotyczące konsumpcji alternatywnych dóbr, decyzje przedsiębiorstw o tym, *co i jak* wytwarzać, oraz decyzje pracowników dotyczące tego, *jak wiele i dla kogo* pracować, zostają wzajemnie uzgodnione dzięki odpowiednim dostosowaniom cen. Do problemów mikroekonomicznych zaliczają się również: wyznaczenie optimum konsumenta (punkt styczności linii ograniczenia budżetowego z jedną z krzywych obojętności w ramach mapy gustów konsumenta) oraz optimum producenta (optimum techniczne – ilość produkcji, przy której koszt marginalny zrównuje się z kosztem przeciętnym w jego minimum, optimum ekonomiczne – ilość produkcji, przy której utarg krańcowy zrównuje się z kosztem krańcowym, co zarazem wyznacza maksymalny wynik finansowy przedsiębiorstwa), a także charakterystyka różnych form rynku (konkurencja doskonała – działa tu wielu producentów i swobodnie można wejść na rynek z kolejnym produktem, a produkty są jednorodne, kupujący posiadają pełną wiedzę o produktach na rynku; konkurencja monopolistyczna – działa tu wielu producentów, ale koszty wejścia na rynek są większe niż w przypadku rynku doskonałego, produkty są zróżnicowane; oligopol – jest tylko kilku producentów, ponieważ wejście na ten rynek wiąże się z dużymi kosztami, a produkty nie są zróżnicowane; monopol – jest jeden producent, a wejście na ten rynek jest mocno ograniczone lub zerowe) oraz rynków poszczególnych czynników produkcji (pracy, kapitału i ziemi) i wreszcie zagadnienia związane z niepewnością i ryzykiem (niepewność oznacza, że nie wiadomo, co się może zdarzyć, podczas gdy ryzyko to niepewność, którą można zmierzyć; ryzyko inwestycyjne bądź ubezpieczyciela można ograniczać poprzez dywersyfikację, czyli różnicowanie, portfela składników).

Z kolei **makroekonomia** zajmuje się badaniem gospodarki jako całości, w tym zwłaszcza wzajemnych związków w niej zachodzących między poszczególnymi podmiotami

(gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, państwo, zagranica) i wielkościami agregatowymi (konsumpcja, oszczędności, inwestycje, wydatki transferowe i nietransferowe państwa, podatki pośrednie i bezpośrednie, eksport, import). Do podstawowych problemów makroekonomicznych można zaliczyć: czynniki określające poziom i wzrost ogólnej produkcji w gospodarce w krótkim i długim okresie, w tym także określenie jej stanu równowagi bądź nierównowagi (główną miarą w tym zakresie jest PKB – produkt krajowy brutto, stanowiący wartość produkcji wytworzonej w danym okresie na terytorium danej gospodarki; równowaga w makroekonomii to poziom produkcji, dla której przy przeciętnym poziomie cen zagregowany, tj. łączny, popyt pokrywa się ze zagregowaną, tj. łączną, podażą), cykliczność rozwoju gospodarki, a zwłaszcza przyczyny cyklu koniunkturalnego i antycyklicznej działalności państwa (cykl koniunkturalny to wahania poziomu produkcji w gospodarce wokół jej trendu długookresowego; składają się na niego fazy ożywienia i boomu gospodarczego oraz spowolnienia i dna), bezrobocie, w tym jego przyczyny i sposoby zmniejszania (bezrobocie generalnie może mieć charakter przymusowy, tj. osoby skłonne do podjęcia pracy nie znajdują jej, bądź neutralny, tj. osoby z własnej woli nie podejmują pracy za ustaloną na rynku płacę; ponadto można mówić m.in. o bezrobociu strukturalnym będącym wynikiem niedopasowania kwalifikacji do popytu na pracę, frykcyjnym związanym z przerwami w zatrudnieniu z powodu poszukiwania innej pracy czy też cyklicznym dotyczącym cyklicznych zmian w gospodarce), ogólny poziom cen i tendencji inflacyjnych, w tym ich przyczyny oraz polityka antyinflacyjna państwa (inflacja oznacza wzrost przeciętnego poziomu cen w gospodarce i prowadzi do spadku wartości nabywczej pieniądza oraz wartości zobowiązań), powiązania gospodarki z zagranicą, w tym kwestie bilansu płatniczego kraju oraz kursów walutowych, rolę polityki gospodarczej państwa w procesach gospodarczych, w tym zwłaszcza znaczenie polityki fiskalnej (realizowanej przez rząd; ekspansywna/restrykcyjna polityka fiskalna przejawia się wzrostem/spadkiem wydatków państwa i obniżaniem/podnoszeniem obciążeń podatkowych) i monetarnej (realizowanej przez bank centralny; ekspansywna/restrykcyjna polityka monetarna przejawia się wzrostem/spadkiem podaży pieniądza i obniżaniem/podwyższaniem stóp procentowych).

Bibliografia

- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia. Mikroekonomia*, red. nauk. R. Rapacki, tłum. B. Czarny, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Blaug M., *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, tłum. I. Budzyńska i inni, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

- Czarny B., Rapacki R., *Podstawy ekonomii*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002.
- Friedman M., Friedman R., *Wolny wybór. Wypowiedź osobista*, tłum. J. Kwaśniewski, Kraków 1988.
- Hazlitt H., *Ekonomia w jednej lekcji*, tłum. G. Łuczkiwicz, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004.
- Milewski R. (red.), *Podstawy ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Musiał G., *Z punktu widzenia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2008.
- Thomas S., *Ekonomia dla każdego. Co każdy szanujący się obywatel, wyborca i podatnik powinien wiedzieć o gospodarce*, tłum. K. Zuber, J. Fijor, M. Kresak, Fijor Publishing, Warszawa 2017.
- Zalega T., *Mikroekonomia*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.